

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Nákrčníky doby laténské nalezené na území České republiky a společenský význam jejich nositelů

Dominika Krásná

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

Nákrčníky doby laténské nalezené na území České republiky a společenský význam jejich nositelů

Dominika Krásná

Vedoucí práce:

Mgr. Alžběta Frank Danielisová Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

V Plzni dne 5. 4. 2016

.....

Dominika Krásná

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Alžbětě Frank Danielisové, Ph. D., především za to, že se mě trpělivě ujala i všem ostatním za cenné rady a ještě cennější kritiku.

OBSAH

1 Úvod	1
1.1 Předmět a cíle práce	1
1.2 Metodika práce.....	2
2 Vymezení zájmového období a jeho pohřební ritus	3
2.1 Pohřební ritus do 4. st. př. n. l.	4
2.2 Pohřební ritus zájmového období (4.- 3. st. př. n. l.).....	4
2.3 Pohřební ritus 2. – 1. st. př. n. l.	5
3 Studium nákrčníků v literatuře a dalších zdrojích	5
4 Definice a terminologie sledovaných artefaktů	6
4.1 Definice pojmu „nákrčník“ v současné archeologii	6
4.2 Terminologie užívána v minulosti.....	7
4.3 Vymezení shromažďovaného materiálu.....	9
5 Účel nákrčníků	9
5.1 Instrumentální účel nákrčníků.....	9
5.2 Exprese nákrčníků.....	10
6 Původ a historie nákrčníků	11
6.1 Doklady o původu nákrčníků	11
6.2 Nákrčníky před zájmovým obdobím.....	11
6.2.1 Eneolit	11
6.2.2 Doba bronzová.....	12
6.2.3 Doba halštatská	13
7 Nákrčníky doby laténské	14
7.1 Diskovité nákrčníky	15
7.2 Nákrčníky s prolamovanými nálitky.....	16
7.3 Nákrčníky zakončené kuličkami.....	16
7.4 Pečetítkové nákrčníky.....	16
7.5 Ostatní typy nákrčníků.....	18
8 Ikonografické doklady nákrčníků	18

9 Společenské postavení a význam nositelů nákrčníků	21
9.1 Společenské postavení žen	22
9.2 Nákrčník v keltském náboženství a druidismu	22
9.3 Výskyt nákrčníků v profánním světě.....	23
10 Vyhodnocení dat	25
10. 1 Nálezový kontext laténských nákrčníků	25
10. 2 Datace nákrčníků	25
10. 3 Rozměry nákrčníků	26
10. 4 Úprava těla a zakončení.....	27
10. 5 Stav dochování a materiál.....	27
10. 6 Nákrčníky a kruhové šperky.....	28
11 Analogie na Slovensku	29
12 Souhrn a závěr.....	30
13 Použitá literatura a zdroje	32
14 Summary	35
15 Obrazová příloha.....	36

1 Úvod

Předkládaná práce se zaměřuje na výskyt a problematiku významu laténských nákrčníků na území České republiky. Stěžejním tématem této práce je pokus o vysvětlení významu a společenském postavení nositelů (nositelek) tohoto šperku za pomoci sběru veškerých potřebných dostupných dat a materiálů. Ačkoliv jsou nákrčníky mnohdy uváděny jako typicky keltský šperk, pravda tak jednoznačná není. Podoby tohoto nákrčního šperku lze sledovat i v kulturách starších, než je období doby laténské, kterým je v této práci věnována samostatná kapitola, neboť to považuji za důležité k pochopení významu tohoto specifického šperku a jeho četnosti výskytu na našem území.

V rámci České republiky se laténské nákrčníky vyskytují převážně v prostředí pohřebních komponent, zřídka již depotů, či v kontextech sídlištních areálů. Co se týče výskytu sledovaných artefaktů v hrobových výbavách, je zřejmé, že se převážně jedná o hroby ženských jedinců, což je ve srovnání s celoevropským prostředím vzácné. O významu samotných artefaktů a společenském postavení jejich nositelů existují různé hypotézy, některé z nich však nejsou dostatečně vědecky podloženy. Mnohé z nich hovoří o nepřímo specifikované výjimečnosti nositele. Ve své práci se některým hypotézám věnuji a pokouším se o souhrn dosavadních poznatků a dokladů o společenském významu nositelů nákrčního šperku.

1.1 Předmět a cíle práce

Tato bakalářská práce si klade za cíl sumarizovat dostupné nákrčníky doby laténské nalezené na území České republiky, společně s informacemi o jejich

vlastnostech, původu, nálezovém kontextu atd. Tato sumarizace má za účel „zmapování“ situace výskytu laténských nákrčníků nalezených na našem území a dále poslouží (společně s dostupnými zdroji a prameny) i jako nástroj k vyvození potřebných dedukcí, které by mohly napomoci k odhalení a vysvětlení zájmové problematiky.

1.2 Metodika práce

Bakalářská práce se opírá především o písemné zdroje a odbornou literaturu, jako jsou odborné publikace, nálezové zprávy a články z odborných časopisů (Archeologické rozhledy, Památky archeologické aj.). Též bylo využito některých ikonografických pramenů, které jsem seznala jako důležitý zdroj informací pro pochopení významu nákrčníků. Ke sběru primárních dat jsem využila dostupné databáze. Jedná se o Státní archeologický seznam (SAS), Archeologickou databázi Čech (ADČ) a databázi Národního muzea (DNM). Součástí bakalářské práce je vlastní databáze vytvořena v programu MS Access. Ta je strukturována do dvou tabulek. První z nich poskytuje informace o lokalitách, kde byly jednotlivé nákrčníky nalezeny. Druhá tabulka obsahuje seznam nákrčníků, společně s informacemi o jejich nálezovém kontextu, rozměrech, výskytu dalších kruhových šperků aj.

Práce je strukturována do jednotlivých kapitol a podkapitol. Následující druhá kapitola je věnována vymezení zájmového období, jehož určení je důležité pro pochopení pohřebních zvyklostí doby laténské. Ve třetí kapitole se věnuji problematice studia nákrčníků v literatuře. Je až s podivem, jak stále málo písemných pramenů se věnuje významu nákrčníků v laténské sociální struktuře, proto bych ráda nastínila možnosti získávání poznatků a dokladů o jejich přítomnosti v daném období. Čtvrtá kapitola je věnována terminologii sledovaných artefaktů v současné, ale i minulé archeologii. Následující pátá kapitola se zabývá účelem a expresí zájmového artefaktu. Šestá kapitola

zaznamenává výčet zásadních výskytů nákrčníků z dob počátků užívání kovů, kde se pohybují nejen na našem území, ale i v rámci střední Evropy. Sedmá kapitola se zabývá již chronologicko- typologickým vývojem nákrčníků doby laténské a jejich výskytem na našem území. Osmá kapitola je věnována studovaným ikonografickým pramenům, zejména kamenným skulpturám, a vyobrazení nákrčníků v nejrůznějších podobách. Devátá kapitola se věnuje společenskému postavení a významu nositelů nákrčníků a zabývá se významem tohoto šperku v náboženském a profánním světě. Následující desátá kapitola pojednává o nashromážděných datech, která jsou rozebírána v jednotlivých podkapitolách. Jedenáctá kapitola se věnuje možné analogii výskytu nákrčníků na lokalitách v jihozápadním Slovensku.

2 Vymezení zájmového období a jeho pohřební ritus

Zájmové období této práce se vztahuje k výskytu laténských nákrčníků na území České republiky. Jedná se o rozmezí horizontů LTB do LTC-D (?). Ačkoliv je známo, že nejhojnější výskyt nákrčníků v hrobových kontextech doby laténské se pohybuje v periodě LT B, je třeba zmínit i ty následné. V rámci studia problematiky nákrčníků bylo nezbytné, aby samostatná kapitola byla věnována i obdobím starším. Jedná se o stručný přehled výskytu nákrčníků nejen na našem území od eneolitu po období halštatu (viz kap. 6). V případě studia a čerpání informací z ikonografických pramenů se pohybují i mimo hlavní zájmové období, neboť i tyto informace jsou pro tuto práci stěžejní, nejvíce z hlediska sociálního významu nositelů.

2.1 Pohřební ritus do 4. st. př. n. l.

Nežli se dostaneme k pohřebním zvyklostem zájmového období, je třeba zaměřit se na stručný přehled předešlých období. V období před velkou expanzí, pohřbíval keltský lid nespálená těla zemřelých pod mohylami. Tento fenomén se objevoval zejména v době bronzové, avšak již v období popelnicových polí, byla tato zvyklost na ústupu. Způsob tohoto typu pohřbívání zažil svoji renesanci s příchodem doby halštatské. Zvláště v období raně historických Keltů, se „knížecí“ vrstva nechávala pohřbívat v komorových hrobkách, které byly pod mohylami. Zde hovoříme o tzv. knížecích mohylách, či hrobech (Podborský 2006, 385). Je však nutné zmínit, že zřizování nových mohyl bylo omezeno na pohřby špičky elity. Pro „nižší“ společnost bylo obvyklé, že se těla ukládala do již existujících mohyl, jejichž stáří mohlo být desítky až stovky let. V tomto případě se hovoří o tzv. dodatečných pohřbech (Waldhauser 2001, 87). Následně se ujímá pohřbívání do plochých žárových hrobů, v jejichž případě se popel zemřelého ukládá do menší jamky. Nelze však pojem „plochý“ (žárový) hrob chápat zcela doslovně. I v tomto případě byly na hrobech menší násypy a mohly být označeny menším postaveným kamenem (malou stélou).

V průběhu 5. st. př. n. l. se objevuje pohřební praktika ukládání nespálených těl do úzkých jam. Zde byla praktikována orientace hlavy na jih a nohou k severu (Waldhauser 2001, 88). Důležitý rozdíl ve výše zmíněných typech pohřbů, spočívá v množství obvyklé pohřební výbavy, avšak nikoliv v jejich druzích, které byly relativně standardizovány.

2. 2 Pohřební ritus zájmového období (4.- 3. st. př. n . l.)

V tomto období se pro způsob pohřbívání stává typické uložení nespáleného těla nznak. Bylo pohřbíváno do úzké hrobové jámy do hloubky asi

0,8 metru. Obvykle bylo tělo orientováno hlavou k severu a nohama na jih. V případě tohoto typu pohřebního ritu byly archeology definovány ustálené druhy pohřebních výbav, tzv. garnitury (Obr. č. 1; Waldhauser 2001, 88- 90). Samozřejmě i v případě plochých kostrových hrobů jsou známy určité anomálie a odchylky od tohoto typu pohřbívání. Lze se například setkat s přítomností ojedinělých žárových hrobů, či jinou polohou zemřelého (např. na břiše, či skrčení). Velmi ojediněle se v oblasti jižních Čech můžeme setkat s některými parametry pohřebního ritu z 5. st. př. n. l., ačkoliv bez pohřbů elity v mohylách (Waldhauser 2001, 88). Nejzásadnějším jevem pro tuto práci je však výskyt nákrčníků v plochých kostrových hrobech. Například v případě pohřebiště v Podkrušnohoří, lze sledovat užívání tohoto šperku od stupně LT B1 pouze do LT B2b konkrétně se jedná o hroby 13/81 a 15/81 z pohřebiště Radovesice II. (Waldhauser 1999, 58). V kontextu plochých kostrových hrobů nalzáme asi 79 laténských nákrčníků.

2. 3 Pohřební ritus 2. – 1. st. př. n. l.

Počátkem 2. století př. n. l. dochází v Čechách ke změně pohřebního ritu. Na dosavadních pohřebištích se přestali ukládat mrtví a typické kostrové hroby mizí. S největší pravděpodobností přechází pohřební ritus ke kremaci (Waldhauser 2001, 92). Tato situace způsobuje i velký pokles výskytu nákrčníků.

3 Studium nákrčníků v literatuře a dalších zdrojích

Samotné studium nákrčníků v literatuře je poměrně komplikované. V podstatě není možné nalézt v české literatuře jakoukoliv odbornou publikaci, věnující se speciálně nákrčníkům doby laténské. Považuji za nutné zmínit, že

během zpracování této práce jsem byla seznámena s diplomovou prací Mgr. Jana Taubera, která je věnována problematice nákrčníků doby bronzové a železné (Tauber, J. 2011: Nákrčníky doby bronzové a železné v Čechách a na Moravě. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň.). V této diplomové práci se lze setkat se sumarizací nákrčníků z výše uvedených období, ale i z období doby laténské, které je věnována tato práce. Převzaté informace jsou řádně citovány, neboť jsem si vědoma jistých faktických shod s výše zmíněnou prací Mgr. Taubera.

Veškerá práce s literaturou k tomuto tématu vyžadovala neustálý sběr a porovnávání informací. Například z hlediska studie typologie nákrčníků jsem se opírala především o publikaci „Keltové ve střední Evropě“, jejímž autorem je Jan Filip, ačkoliv datace této publikace je z roku 1956, stále pro naše poměry neexistuje novější, či lepší přehled chronologicko- typologického vývoje nákrčníků. I některé další písemné zdroje se mohou jevit jako zastaralé, avšak absence novějších a modernějších publikací k dané problematice je stále velká.

K vyhledávání lokalit s nákrčníky jsem kromě databázových zdrojů a nálezových zpráv využívala i různých archeologických sbírek regionálních muzeí. Výborně posloužil i výčet lokalit v publikaci „Jak se kopou keltské hroby“ (Waldhauser 1999) nebo „Encyklopedie Keltů v Čechách“ (Waldhauser 2001). Použita byla i další odborná literatura, která je uveřejněna v seznamu.

4 Definice a terminologie sledovaných artefaktů

4.1 Definice pojmu „nákrčník“ v současné archeologii

V současné archeologii se pojem „nákrčník“ vymezuje na takový předmět (případně šperk), který sloužil k dekoraci krku. Většinou se jedná o pevný jednoduchý artefakt, pro který jsou samozřejmě důležitá i jiná kritéria, tzn.

použitý materiál, způsob provedení a opracování, výzdoba, či jeho rozměry (Podborský 2004, 185). V případě tohoto současného vymezení je nutné zmínit i odlišnosti od náhrdelníku. Náhrdelník, ač též dekoruje krk, je artefakt složený, tedy měl by se skládat z více dílů.

Nákrčník by měl dále nést stopy opracování, které bylo provedeno v další fázi jeho existence v rámci své živé kultury. Může se jednat například o tordování těla, rytou výzdobu, či způsob jeho zakončení (Tauber 5, 2011).

Další klasifikací je výrobní materiál. Nákrčník by měl být zhotoven z kovu dostupného v určitém prehistorickém období. V případě laténských nákrčníků nalezených na našem území by se jednalo o bronz, výjimečně železo a zlato. Avšak jsou samozřejmě známy nákrčníky i z jiných kovů jako je elektron (Snettisham- Anglie, Frasnes-les-Buissenal a Tournai- Belgie), či stříbro v lokalitě Trichtingen v Německu (viz obr. č. 2; Novotný 1986, 902).

Co se týče rozměrů nákrčníků, zde vyvstává otázka, jakým způsobem byly nošeny. Zda obepínaly hrdlo velmi těsně (Bauerová 159, 1996), což by dokládaly ikonografické prameny, například skulptura ze Mšeckých Žehrovic, či byl nákrčník nošen volněji, čemuž by mohly napovídat zjištěné rozměry nalezených artefaktů.

4.2 Terminologie užívána v minulosti

Tato podkapitola pojednává o starší terminologii užívané na území České republiky, především v období 19. a 1. poloviny 20. století. Zdá se, že v některých případech může být díky dobové terminologii znesnadněna identifikace daného artefaktu. V případech, kdy chybí bližší nálezové okolnosti, není zcela znám původ artefaktu, či není k dispozici kresebná nebo fotografická dokumentace, je zapotřebí brát v potaz, do jaké míry jsou zmínky o artefaktu spolehlivé (Tauber 2011, 8).

Termín nákrční, či bronzový kruh můžeme nalézt v publikaci Bedřicha Dubského (1949). V případě přívlastku „nákrční“ je způsob užití artefaktu zřejmý. Jedná-li se o kruhy bronzové, mohou to být celokovové uzavřené šperky k ozdobě těla. B. Dubský ve své publikaci zahrnuje do nákrčních kruhů i tzv. marnské kruhy, které by měly být buď uzavřené, či se těsně dotýkat. Jejich tělo mělo být tordované, či z tenkého drátu a jsou opatřeny nejrůznějšími způsoby zdobení.

Dalším termínem, užívaným ve sledovaném období je „obojek“. Hojně byl takto nazýván artefakt nalezený přímo na krku pohřbeného, zde není pochyb o způsobu užití. Jsou však známy i artefakty z hromadných nálezů, bez návaznosti na lidský skelet, které byly nazývány obojkem. Možným vysvětlením, proč se tomu tak dělo, je dobová ustálená terminologie. Stejným termínem byly označovány artefakty obdobného vzezření, ale již bez návaznosti na nálezovou situaci (Tauber 2011, 9).

Náhrdelníkem byly zřejmě souhrnně označovány veškeré šperky zdobící oblast krku. Lze se domnívat, že tomu tak bylo v samotných počátcích archeologie, kdy terminologie nebyla zcela jednoznačná. V dnešní době je náhrdelník chápán jako složený artefakt, který se absolutně neztotožňuje s termínem nákrčníku.

Domnívám se, že v této podkapitole je vhodné zmínit i výskyt cizojazyčných termínů, užívaných na našem území. V německé literatuře se setkáváme s pojmem „Halsring“, který obecně označuje nákrčníky. Tento termín byl hojně užíván i v literárních pramenech českého předválečného období (Tauber 2011, 10). Dodnes je užíváno pojmu „torques“ a lze si pod ním obecně představit laténské nákrčníky. Původ tohoto označení může mít dvě příčiny. Mohl vzniknout dle jména prvního Římana, Manlia Torquata, který tento ukořistěný šperk nosil (Waldhauser 1999, 57). Dalším vysvětlením je původ ve starověkém jméně „torc“, který primárně označoval spletený nákrčník (Filip

1995, 76). V latinském jazyce nám může napovědět i překlad slova „torqueo“, které znamená stáčet, či kroutit.

4.3 Vymezení shromažďovaného materiálu

Do sledovaného materiálu byly zahrnuty veškeré artefakty splňující daná kritéria (v kap. 4. 1). Co se týče doložených nákrčníků nalezených v oblasti krku zemřelých, nebyla nutná další ověřování. V případě výskytu nedostatečně dokumentovaných artefaktů, kde nebylo možné nalézt podrobnější informace, není takovýto artefakt zařazen do databáze.

5 Účel nákrčníků

Při studiu problematiky účelu artefaktů, je třeba si uvědomit přítomnost tří stěžejních aspektů. Jedná se o praktickou funkci artefaktu, společenský význam a jeho symbolický smysl. Artefakty lze vnímat jako prostředek sloužící k dosažení určitého účelu, který je zastoupen výše zmíněnými aspekty. Nelze však opomenout i expresivní schopnosti artefaktů (Neustupný 2010, 83- 92).

5.1 Instrumentální účel nákrčníků

Pohlédneme-li do problematiky praktického účelu šperků obecně, lze sledovat, že například spony na spínání oděvu, či jehlice do vlasů nepochybně tento aspekt splňují. V případě nákrčníků tomu tak není (ačkoliv nelze zcela vyloučit jejich praktickou funkci v případě oděvů, která nám doposud není známa). Žádné prameny nedokazují, že by nákrčník plnil jinou funkci, než společenskou a symbolickou. V počátku doby bronzové, halštatské a především laténské, lze evidovat přítomnost nákrčníků zejména v bohatě vybavených kostrových hrobech. Majoritní podíl tvoří pozůstatky osob ženského pohlaví a

zcela výjimečně jsou doklady u pohřbů mužů. Pro užívání nákrčníku, zejména příslušníky mužského pohlaví jsou podstatné ikonografické (například hlava ze Mšeckých Žehrovic) i písemné prameny, které dokládají významnost postavení jedinců. Jako příklad může posloužit mystika nahoty u keltských bojovníků, o které vypovídá Polybius a líčí bojovníky v bitvě u Telamonu: byli zcela nazí, světlé vlasy měli vyčesány vzhůru, na krku zlaté kruhy a náhrdelníky (Mauduit 1973, 67). Lze se tedy domnívat, že nákrčník byl bojovníkům zejména psychickou a duševní podporou, než aby je chránil fyzicky. Nelze na tento typ šperku nahlížet jako na pohlavně specifický typ artefaktu. Setkat se s ním můžeme i v případě dětských pohřbů, ačkoliv se jedná o malé množství, například v lokalitě Libčeves (Matiegka 1896, 278). Naproti tomu je výskyt nákrčníků znám i v hrobech starších jedinců, jako je tomu například v Radovesicích II. (Waldhauser 1999, 58). Je tedy nepravděpodobné, že by se nákrčník profiloval pouze pro určitý demograficky specifický segment populace (Tauber 2011, 12).

5.2 Exprese nákrčníků

Expresí artefaktu rozumíme jakousi protiváhu účelovosti. Jedná se o obvyklou určitou formu podoby artefaktu. Při jejich výrobě se užívala jedna možnost formování, která byla ve své době a na daném území akceptovatelná. Exprese vyjadřuje kontinuitu kultury ve vymezené oblasti a době (Neustupný 2010, 280- 281). Vztáhneme-li tento výklad na nákrčníky, po určitá období můžeme sledovat jejich vývoj, dobové trendy a normy. Jelikož se jedná o šperk kruhového, či oválného tvaru, jeho rozměry byly primárně určovány anatomii lidského krku. V tomto směru se tento typ artefaktu příliš neměnil a uchyloval se k tradici předešlých forem. Avšak následné zlepšování výroby, technologií, způsobu výzdoby atd., lze považovat za postupné zvyšování sofistikovanosti předmětů (Tauber 2011, 14).

6 Původ a historie nákrčníků

6.1 Doklady o původu nákrčníků

Písemné doklady o skutečném původu nákrčníků (z hlediska nálezů) nám nejsou známy, avšak je zcela zřejmé, že doba jejich vzniku se musí soustředit do období počátků užívání kovů. Nákrčník, jak ho chápeme v dnešní archeologii, musí plnit určitá kritéria, která zmiňuji ve 4. kapitole, tudíž lze usuzovat, že původ jejich existence musí sahát do období, kdy byli lidé schopni takovéto výroby, nejen samotného artefaktu, ale i materiálu, ze kterého je vytvořen. Lze samozřejmě namítnout, že tento typ šperku mohl být vyráběn i z organických materiálů, které se nedochovaly, avšak pro tuto hypotézu nemáme dostatek věrohodných a vědecky podložených informací a pramenů, ačkoliv je jistě zajímavá. Jsou samozřejmě prostředí, zejména anaerobní, ve kterých by nebožtík i s „organickým nákrčníkem“ byl výborně zachován, avšak nelze takové úkazy doložit a v podstatě by takovýto typ artefaktu, jenž by nesplňoval výše zmiňovaná kritéria dnešní archeologické terminologie.

V následujících podkapitolách zmiňuji především nákrčníky nalezené v rámci střední Evropy, neboť studium nejstaršího výskytu nákrčníků v celoevropském kontextu by jistě bylo velmi náročné, jak časově, tak na dostupnost potřebných písemných pramenů.

6.2 Nákrčníky před zájmovým obdobím

6.2.1 Eneolit

V oblasti střední Evropy spadají nejstarší nákrčníky do období eneolitu, resp. do kultury bádenské. Jedná se o lokality v Dolním Rakousku, kde byly pravděpodobně doloženy hroby rituálního charakteru. Jedná se o lokalitu

Leobersdorf a Lichtenwörth, kde byl hromadný hrob osmi jedinců, z nichž šest mělo na krku vlastní nákrčník (Podborský 2004, 187). V rámci našeho území je doložen hrob v Dětkovicích, dále ženské hroby u Sudoměřic (okr. Hodonín) a Hoštic (okr. Vyškov), jež jsou řazeny ke kultuře se šňůrovou keramikou. Co se týče posledních dvou nálezů, jedná se o jednoduché měděné nákrčníky drátovitého typu (Podborský 2004, 187).

6.2.2 Doba bronzová

Co se týče výskytu nákrčníků v následném období, jsou doklady mnohem četnější. Ve starší době bronzové se z velké části jedná o nálezy měděných drátovitých nákrčníků, které jsou podobné výše zmíněným (KŠK), ačkoliv jejich modifikace se různí. Máme doklady o provedení jednoduchých, či dvojitých typů a celkem se jejich počet pro stupeň A odhaduje na 25 kusů pouze z kostrových hrobů (Tauber 2011, 15). V následujících stupních únětické kultury dominují nákrčníky hřivnovitého tvaru s roztepanými konci, které jsou svinuté do jednoduchých nebo vícenásobných oček. Ve starší době bronzové lze registrovat vyšší počet nalezených artefaktů na krcích pohřbených jedinců.

Ve střední době bronzové však dochází k jakémusi útlumu, neboť z tohoto období nemáme v rámci ČR spolehlivé doklady o nálezech nákrčníků v hrobových kontextech. Známé jsou však nálezy depotů, které tento artefakt obsahovaly. Jedná se o polohu „V kopcích“ (k. ú. Albrechtice nad Vltavou) nebo v oblasti Moravy Hradisko 1 (okr. Kroměříž).

S nástupem mladší doby bronzové můžeme evidovat asi 7 nákrčníků z hrobových inventářů a 53 z depotů, nejméně časté jsou nálezy nákrčníků v žárových hrobech (Tauber 2011, 17). V tomto období lze registrovat širší škálu výzdoby nákrčníků, tordování a způsobe jejich zakončení. Známé jsou nákrčníky,

kteřé mají zakončení háčky, rovně seříznuté konce, či konce roztepanými a svinutými do oček (etc.) Na Moravě se vyskytují masivní tyčinkové nákrčníky s rytou výzdobou.

Přechod mladší a pozdní doby bronzové je na nálezy nákrčníků v hrobových kontextech velmi chudý, neboť je evidován jediný nákrčník (lokalita Slatinky). Ohledně depotů můžeme evidovat asi 21 sledovaných artefaktů, avšak se výzdoby a dalších parametrů týče, výrazné změny neregistrujeme. V závěrečné fázi doby bronzové registrujeme obdobné zpracování jako v předešlém období. Převládá jednosměrné tordování těla, avšak doklady jsou i o vícesměrném.

6.2.3 Doba halštatská

Nástup doby železné představuje značný zlom v nálezovém fondu nákrčníků. Díky změnám v oblasti pohřebního ritu, přibývá nákrčníků z hrobových kontextů. Z celkem evidovaných 55 nákrčníků, lze 42 kusů řadit do hrobového kontextu. Zajímavé změny můžeme pozorovat i v oblasti zpracování a výzdoby nákrčníků. S nástupem doby halštatské se zcela upouští od tordování těla, naopak nastupují jednoduché nákrčníky, které jsou zakončeny kuličkami (Půlpán 2008, 161). Hojně se vyskytuje zakončení typu „háček s očkem“, u kterého lze sledovat shodu s typem nákrčníků doby bronzové, nalézané v hrobech blanské kultury (Fridrichová- Koutecký 1980, 502- 504). Ve stupních C1-D1 doby halštatské lze registrovat výskyt zcela nového typu nákrčníků. Je proveden formou neuzavřeného kruhu, který je zhotoven z tenkého plechu, který je svinutý do duté trubičky a zdoben rytím (k. ú. Lučice).

Dalším důležitým jevem pro stupeň C je výroba nákrčníků ze zlata. Jako příklady lze uvést Hradenín (okr. Kolín), či Vikletice (okr. Chomutov). Je třeba

zmínit i další typy jako tyčinkové nákrčníky zdobené rytou výzdobou a rovně seříznutými konci, či jejich nepatrným roztepáním. V pozdní době halštatské lze registrovat nálezy nákrčnicků vyrobených ze železa. Významný nález tohoto typu, datované Ha D3- LT A, lze nalézt na lokalitě Manětín- Hrádek, jehož podoba je jednoduchá a je zakončený háčkem a očkem (Venclová 2008, 130).

Dalším typem nákrčnicků v období halštatu jsou duté s rytou výzdobou, jejichž existenci lze doložit nálezem z k. ú. Skočice (okres Strakonice). Tento exemplář je rozdělen do devíti segmentů, které jsou od sebe děleny dvěma až třemi příčnými rýhami. Pět segmentů je vyplněno rytou výzdobou v podobě geometrických obrazců na těle kruhového průřezu. Spodní část nákrčnicku je průřezu kosočtvercového a je již bez výzdoby. Konce nákrčnicku jsou mírně rozšířené a bez výzdoby.

V halštatském období lze registrovat zásadní přelom v typologii nákrčnicků. Jedná se o konec užívání tenkých tordovaných nákrčnicků a nástup dutých plechových.

7 Nákrčníky doby laténské

S nástupem mladší doby železné (doby laténské) lze již sledovat nejrůznější varianty nákrčnicků, kdy nejrozšířenější zastoupení mají nákrčníky s pečetiřkovým zakončením. Objevují se však i další varianty těl a jejich zakončení. Nejvíce zastoupeným materiálem pro výrobu nákrčnicků v rámci České republiky je bronz. Dále jsou na našem území známy dva exempláře zlatých nákrčnicků a železo zastupují tři.

Výskyt laténských nákrčnicků, lze sledovat převážně v hrobových kontextech. Jedná se asi o 79 artefaktů ze 110(?) nalezených. V rámci sídelního

kontextu máme pouze jediný doklad výskytu nákrčníku. Byl nalezen ve významném obchodním a industriálním centru Němčice nad Hanou. Jedná se o pouhý zlomek bronzového pečetítkového nákrčníku s filigránovou výzdobou (Čižmář-Kolníková 2006, 261 - 262). Dalším ojedinělým nálezem z hlediska nálezového kontextu je zlatý nákrčník z k. ú. Podmokly (okr. Rokycany). Výrobním materiálem bylo zlato a původem zřejmě náleží do jediného doloženého depotu z období laténu na našem území (Waldhauser 2001, 392).

7.1 Diskovité nákrčníky

Terčovitě neboli diskovité nákrčníky patřily k velmi honosným šperkům v keltském prostředí a vyskytovaly se zejména v periodách LTB- LTC. Bývaly velmi umělecky propracované. Podoba tohoto typu nákrčníků má dvě varianty. První varianta je tvořena uzavřeným kruhem, který lze uvolnit jen díky jeho vlastní pružnosti a jeho spodní silnější část má několik okrouhlých plošek (disků, terčů). Většinou se jedná o počet tří až pěti, jsou okrajově obroubeny a mají uprostřed otvor pro nýt. Plošky byly určeny pro výzdobu korálem, či později emaillem a prostřední z plošek bývala největší. Druhá varianta diskovitého nákrčníku je otevřená, její konce jsou pečetítkového charakteru a před nimi se vyskytují plošky, taktéž určeny pro výplň, v počtu tří až čtyř (Filip 1956, 152). Typ těchto nákrčníků se zřejmě generoval v oblasti severozápadního Švýcarska a Horního Porýní, kde zřejmě bylo jejich výrobní centrum. Lze tak usuzovat pro nezanedbatelný počet nálezů. V oblasti střední Evropy je výskyt tohoto typu nákrčníků méně častý. V rámci České republiky byl nalezen jediný tohoto typu. Jedná se o zlomek bronzového nákrčníku z Prahy- Žižkova (viz obr. č. 3), který je importem zřejmě z Horního Porýní (Waldhauser 1999, 274- 275).

7.2 Nákrčníky s prolamovanými nálitky

Tento typ má na našem území jediného zástupce, kterým je nález zlomku bronzového nákrčníku z Obrnic u Mostu v Čechách (viz obr. č. 4). Jedná se o jednoduchý kruh, který má ve své spodní části připevněné prolamování litím. Prolamování je seskupeno do protáhlého trojúhelníku a je ohraničeno v rozích menšími kuličkovými terčíky (Filip 1956, 153).

7.3 Nákrčníky zakončené kuličkami

Z dosavadních nálezů jsou známy 2 exempláře tohoto typu. Tělo nákrčníku z k. ú. Pečky (viz obr. č. 5; okr. Kolín) tvoří osmiboká relativně (průměr cca 8 mm) masivní bronzová tyčinka. Zakončení je provedeno lištami, za kterými následuje zúžený prohnutý krček a přechází do oblého vývalku (kuličky). Druhým exemplářem je nález železného fragmentu, původem z dětského pohřbu v k. ú. Libčeves (okr. Louny). Tělo nákrčníku tvořila tyčinka s dochovanými kuličkovými konci (Matiegka 1896, 278).

7.4 Pečetítkové nákrčníky

Z dosavadních nálezů na našem území lze usuzovat, že tento druh nákrčníků byl zřejmě nejrozšířenějším. V případě pečetítkových nákrčníků se jedná o všechny druhy, jejichž konce bývají zduřeny a upraveny, že proti sobě stojí většími rovně seříznutými ploškami. Někdy jsou konce před pečetítkovou ploškou členěny vývalky. Lze registrovat nákrčníky velmi bohatě provedené, ale i zcela prosté a jednoduché, kdy pečetítkový konec nahrazuje jen jednoduché kónické rozšíření. Tento typ nákrčníků byl v počátcích své výroby často produkcí

zlatnických dílen a lze ho řadit do konce 4. st. př. n. l. Co se týče nálezů v celoevropském kontextu, zlaté nákrčníky mají poměrně velké zastoupení. V případě našeho území, je znám jediný nález zlatého nákrčníku tohoto typu (Kněžice- Oploty, okr. Louny; viz obr. č. 6). Ačkoliv se jedná o nález pouhého zlomku nákrčníku, který je tvořen litou a detailněji opracovanou tyčinkou, jeho ukončení je stylizováno do podoby pečetítka s plastickou výzdobou s motivem masky. Jako analogii tohoto nálezu lze spatřovat například v ukončení nákrčníku z Waldalgesheimu (viz obr. č. 7) v severním Porýní nebo nález z hrobu ve Filottrano z Ancony v Itálii, kde se motiv masky také objevuje. Z nálezů lze soudit, že na rozhraní 4. a 3. st. př. n. l. začaly některé dílny vyrábět nákrčníky z bronzu. Ačkoliv se jedná o více dostupný materiál, než je zlato, stále se nejedná o hromadnou a obecně rozšířenou výrobu. Ve větším měřítku můžeme užití bronzu pro výrobu nákrčníků sledovat ve 3. st. př. n. l. (Filip 1956, 153- 154).

Vrátíme-li se na naše území, nejčastěji jsou takto zakončena těla hladkých bronzových tyčinek kruhového průřezu. Pečetítková zakončení nabývají nejrůznějších šířek roztepaní i forem jejich dekorace. Ve stupni B1 registrujeme plochá, úzká a široce roztepaná pečetítka s rytou, či plastickou výzdobou, převážně florálního charakteru, kdy krček je zúžen kolem vývalku (např. Bohušovice, okr. Litoměřice). Objevují se však i úzká pečetítka (značně) kónických tvarů (např. Nové Dvory, okr. Kutná Hora). Rozhraní stupňů B1 a B2 zastupuje například křinecký nákrčník (viz. obr. č. 8) Stupeň B2 obsahuje nálezy nákrčníků z Radovesic II, či z lokality Pečky. V následujícím stupni C lze poukázat na nákrčník z hrobového kontextu v Dolních Beřkovicích (okr. Mělník). Do stupně C pravděpodobně spadá i nákrčník z podmokelského depotu. Jediný nález zasahující do následného stupně, je nákrčník z k. ú. Nehvizdy, jehož datace je LT B- D, avšak lze ji považovat za velmi spornou.

7.5 Ostatní typy nákrčníků

V rámci České republiky můžeme registrovat možná 2 nákrčníky s tordovaným tělem. S jistotou lze však doložit pouze jediný, nález z k. ú. Milčice. Tělo nákrčníku je řídce tordované a je zakončeno háčky. Nálezovým kontextem byl kostrový hrob datovaný do období LT B1a (Sedláčková- Waldhauser 1987, 148). Co se týče ostatních typů nákrčníků, jiné na území České republiky neregistrujeme.

8 Ikonografické doklady nákrčníků

Laténské období v celoevropském kontextu poskytuje i malé množství ikonografických dokladů vhodných pro studium zájmové problematiky. Z tohoto období pochází nejrůznější antropomorfní plastiky, ať už v podobě hlav, či celých lidských postav, majících nákrčníky. Lze sem zařadit i plastickou výzdobu, například bronzových industrií. Některým z nich se v této kapitole věnuji.

Asi nejzásadnější nález keltské umění na našem území představuje kamenná hlava „keltského bojovníka“ ze Mšeckých Žehrovic na Novostrašecku (viz obr. č. 9). Plastika byla nalezena roku 1943 v prostoru čtvercového ohrazení, které náleželo zřejmě k posvátnému okrsku (Filip 1995, 132- 133). V místě nálezů byly i kousky sapropelitu, keramické střepy, či zbytky spálených zvířecích kostí. Právě díky přítomnosti keramického materiálu, byl nález datován do rozmezí stupňů LT C2- D1 (Megaw- Megaw 1998, 284). Výrobním materiálem plastiky byla místní opuka. Hlava se nedochovala vcelku, nýbrž v pěti kusech. Po jejich složení dosahuje výšky 234 mm a šířky 174 mm. Celková zchovalost a zřetelnost rysů je velmi dobrá. Zcela zásadní je přítomnost keltského torquesu, který těsně obepíná krk „bojovníka“. Jedná se o jednoduchou formu nákrčníku s hladkým tělem kruhového průřezu, které je zakončeno širokými pečetítky. Co se

týče identity vyobrazeného jedince, nejčastěji se lze setkat s interpretací, že se jedná o výše zmíněného bojovníka, či hérao.

Další kamennou plastikou je vápencová soška z francouzské lokality Euffigneix (viz obr. č. 10). Jedná se zřejmě o vypodobení boha s kancem na hrudi (kančím emblémem), který se místně nazýval Moccus, či Mokos (Podborský 2006, 350). I v tomto případě lze na krku postavy zcela jasně identifikovat keltský torques (Filip 1995, 130), jehož tělo je hladké, má kruhový průřez a je zakončeno pečetítky. Hlava sošky a obličejové rysy jsou ohlazené a hůře čitelné, možná i nedokončené (nejsou naznačena ústa). Celková výška je asi 26 cm. Datace této plastiky se připisuje staršímu období, avšak vskutku patří do mladší doby laténské, ve které nalézáme nesčetně figurek kanců (Filip 1995, 130).

Naprosto odlišnou plastikou je velmi známá socha „umírajícího Gala“ (viz obr. č. 10), která byla nalezena v Pergamonu na území Turecka. Socha byla vytvořena u příležitosti porážky Galatů Attalosem I. ve 3. st. př. n. l. Na rozdíl od poměrně abstraktního a symbolického keltského umění, je tato socha vytvořena v helénistickém stylu, který vyniká svojí realistickou podobou. Nákrčník obepínající hrdlo Gala má torčované tělo, které je zakončeno masivními pečetítky (Megaw- Megaw 1998, 286). Podoba sochy, kterou můžeme dnes vidět je římskou kopií, vyňatou z celku zachycujícího poraženého Galaty (Vitali 2008, 99).

Co se týče dalších dokladů kamenného typu vyobrazení antropomorfních postav, lze zmínit například reliéfní bustu keltského božstva na olověném závaží (viz obr. č. 11), která byla nalezena na oppidu v Manchingu. Tento reliéf je datován do období 2.- 1. st. př. n. l. (Podborský 2006, 354). Ačkoliv je přítomnost nákrčníku méně znatelná, než v předešlých případech, lze zaznamenat na krku božstva výstupky podobající se pečetítkovému zakončení torquesu. Bližší

specifikace tohoto božstva však není možná, protože jej nelze ztotožnit s historicky známými bohy. Obdobný problém nastal při identifikaci skulptury „hráče na lyru“, která pochází z Paule ve Francii (viz obr. č. 12). Mnohdy je považována za zpodobení boha Apollóna, avšak můžete se jednat i o knížete, hudebníka, či barda (Podborský 2006, 354). I přes tyto dohady je zcela nezpochybnitelná přítomnost torquesu na krku jedince. Tělo šperku je hladké, avšak jeho zakončení je špatně rozpoznatelné. Lze se pouze domnívat, zda se jedná o hrubě zpracované pečetítkové zakončení, či nikoliv.

Další typy, již nekamenných nálezů s vyobrazením antropomorfních postav představují toreutika. Jedná se o tepané předměty z různých druhů kovů. Jako první příklad lze uvést bronzovou dutou sošku boha, či héra z Bouray v pařížské oblasti (viz obr. 13). Postava má zřejmě jelení nohy, je v sedící poloze a na výšku měří pouhých 45 cm. Na krku je přítomen keltský torques a v levém oku je zachována emailová vložka (Filip 1995, 131). Je možné, že se jedná o vyobrazení boha Cernunna, keltského boha s jelením parožím (Vlčková 2002, 154- 155).

Další zmínku si zaslouží tzv. kotlík z Gundestrupu, který byl nalezen na stejnojmenné lokalitě v Dánsku roku 1891. Datování tohoto nálezu spadá zřejmě do konce 2. st. př. n. l. (Venclová 2002, 160). Kotlík, který lze tvarem přirovnat k mísovité nádobě, je ze stříbrného (původně i pozlaceného) plechu, který po celém svém obvodu je zdoben tepanými výjevy. Ty jsou řazeny do několika segmentů a prezentují souhrn řady výjevů keltské mytologie. I zde se lze setkat s vypočtením boha Cernunna, který je ústředním motivem daného segmentu. Je obklopen zvířaty a na hlavě má jelení paroží. Na krku má torques a v levé ruce drží druhý. V pravé ruce svírá hada (Vlčková 2002, 154- 155). Tato vnitřní část kotlíku je zřejmě nejznámější, avšak pro řešenou problematiku v této práci je nejzajímavějším motivem vyobrazení žen, jako nositelek nákrčníků (viz obr. č. 14). Jedná se o postavy s dlouhými vlasy (spletenými v copy?), které mají okolo

krku keltské torquesy s pečetítkovým zakončením. S vyobrazením ženy, jako nositelky nákrčníku se můžeme setkat i v případě nálezů z Waldalgesheimu v Německu (Filip 1995, 76).

Další cenné ikonografické výpovědi můžeme najít na laténských mincích. Za zmínku jistě stojí nález stříbrné mince v lokalitě Réca na Slovensku. Na jejím aversu je velmi schematicky vypodobena lidská hlava z profilu, na jejímž krku je přítomen nákrčník tvořený kývalkami s kuličkovým zakončením (Vlčková 2002, 174). Motiv nákrčníků na keltských mincích nelze považovat za zcela obvyklý, či typický, avšak jsou známy i případy, kdy tento prvek na minci byl samostatně, nikoliv jen jako ozdoba krku výše zmíněného jedince (Filip 1995, 115).

Většina výše zmiňovaných ikonografických pramenů, které byli součástí studia zájmové problematiky, se přímo neshodují s nejčastější datací nálezů nákrčníků v plochých kostrových hrobech na našem území. Pokládala jsem však za nutné, seznámit se s těmi nejzásadnějšími a vyzorovat například určité shody, či rozpory v zobrazování nákrčníků.

9 Společenské postavení a význam nositelů nákrčníků

O společenském významu nositelů nákrčního šperku existují mnohé hypotézy. V rámci České republiky se však jedná o specifickou problematiku v důsledku nálezů zejména v ženských hrobech. Ačkoliv v mnoha případech nebylo provedeno antropologické určení pohlaví pohřbených jedinců, lze se tak domnívat na základě přítomné, či chybějící pohřební výbavy. Pouze hrob z Prahy 9- Hloubětína je jako jediný považován za mužský. Avšak jedinou indicií v tomto případě je přítomnost zbraní, neboť ani zde nebylo provedeno antropologické určení (Waldhauser 1999, 58). V následujících podkapitolách se věnuji možným

hypotézám o významu a společenském postavení žen, tedy potencionálních nositelek nákrčního šperku.

9.1 Společenské postavení žen

Společenský význam a postavení ženy v keltském světě (v celoevropském kontextu) je i v dnešní době stále předmětem bádání. Na tuto problematiku neexistuje jednoznačná odpověď. Lze na ni částečně odpovědět pomocí keltských uměleckých předmětů, či ikonografických pramenů. Od 4. st. př. n. l. se v keltském umění objevují lidská vyobrazení jen ojediněle a týká se převážně předmětů jako jsou zbraně, či šperky. I zde, však vyvstává mnohdy otázka o jaké pohlaví člověka se jedná (Cordie- Hackenberg et al 2007, 13). Není pochyb, že v keltském světě existoval kult ženy a božstva, tudíž je pravděpodobné, že ženy v této společnosti dosahovaly i vyšších postavení. Keltských žen, které by však dosáhly mocenského postavení, nebylo jistě mnoho. Pokud se tak stalo, líčí *G. J. Caesar*, že byly zřejmě využívány spíše pro diplomatické účely.

9.2 Nákrčník v keltském náboženství a druidismu

V oblasti keltské mytologie a náboženství se k hlavním kultovním předmětům řadí právě nákrčníky, jež byly nošeny druidy (Podborský 2006, 375). S výkladem slova „druid“ (nadneseně „vševědoucí“) zjišťujeme, že tito jedinci nezastávali roli pouze v oblasti náboženství, tedy, nevykonávali pouhé bohoslužby, ale zároveň zastávali funkce učitelů, soudců, lékařů aj. (Vlčková 2002, 90- 91). Druidismus je však chápán jako celokeltská instituce, která po určitou dobu měla vliv i na střední Evropu (Filip 1995, 83). Ačkoliv funkce druidů byla zastávána především muži, nelze vyloučit, že i ženy mohly zastávat určitý ekvivalent takovéto funkce (Podborský 2006, 379). V takovém případě by se dalo uvažovat o hypotéze, ohledně nálezů nákrčníků na našem území, převážně v ženských hrobech. Vztáhneme-li na tuto situaci model z Podkrušnohoří, tedy,

že výskyt nákrčníku na hrdle zemřelé (v dané lokalitě) se zcela výjimečně objevoval 1- 2 za století (Waldhauser 1999, 59), dalo by se uvažovat, že tyto ženy mohly zastupovat právě nějakou funkci spojenou s druidstvím. Jednalo by se však o působnost v menších teritoriích, jen po určité období. Zásadním problémem této hypotézy je však problematické určení hrobu, který by se dal považovat za pohřeb druida (či jeho ženského ekvivalentu).

Funkce nákrčníků v době laténské mohla být připodobňována i jako symbolika božské moci. V takovém případě lze zmínit situaci v Libenici u Kolína, kde se ovšem jedná o nález bronzových nákrčníků, avšak bez kontextové návaznosti na nalezený hrob ženy (4- 3. st. př. n. l.). V blízkosti nálezů drátěných nákrčníků byly nalezeny stopy dřeva (uhlíky) a nelze vyloučit, že zde mohl stát dřevěný sloup (sloupy), na který mohly být nákrčníky zavěšeny a kolem tohoto symbolu se mohl soustřeďovat kult (Filip 1995, 136). I v tomto případě vyvstává otázka ohledně původu a postavení ženy, která byla pohřbena v rámci tohoto kultovního objektu, ačkoliv v období funkce svatyně relativně pozdním (Rybová-Soudský 1962, 268- 269).

9.3 Výskyt nákrčníků v profánním světě

Některé písemné prameny označují za potencionální nositelky „bohaté“ ženy. Z archeologického hlediska se spíše jedná o ženy pohřbené v hrobech s početnou (bohatou) pohřební výbavou. Společně s nákrčníky jsou většinou přítomny i jiné šperky (nejčastěji náramky, či prsteny). Například v oblasti Podkrušnohoří se nákrčníky téměř vždy vyskytují za přítomnosti nánožníků (Waldhauser 1999, 58).

Společenské postavení nositelek také mohlo souviset s jistou privilegovaností, například v případě, byla- li družkou, či manželkou nějak vysoce postaveného muže. Díky nákrčnímu šperku by byly takové ženy snadno zařaditelné k vyšší společenské vrstvě. Je možné, že některé z těchto žen mohly patřit ke keltské „šlechtě“, ale většina archeologických dokladů na našem území o tom (prozatím) nevypovídá.

Dalo by se uvažovat, že další příčinou, proč se nákrčníky objevují v ženských hrobech, by mohlo být dědictví rodové linie. Tento šperk by se mohl dědit po ženské linii rodu, například z matky na dceru. Počet nálezů nákrčníků v hrobových kontextech je ovšem pro tuto hypotézu relativně nízký a nasvědčuje tomu, že se skutečně nejednalo o „lidový“ a obecně rozšířený šperk.

Pomocí různých indicií lze prokázat tzv. exogamii. Pokud se žena provdala daleko od svého domova, ponechávala si alespoň malou část „kroje“ ze své domovské oblasti (Cordie- Hackenberg et al 2007, 16). V případě většinového výskytu nákrčníků v ženských hrobech na našem území by toto vysvětlení mohlo být pravděpodobné. V několika případech nálezů se jedná o nákrčníky pro naše území neobvyklé. Zmíním například „žičkovský“ nákrčník zdobený články s terčíky (původně s emailovými vložkami), jehož výskyt je mimo západní území Švýcarska velmi vzácný (Cordie- Hackenberg et al 2007, 16).

Otázkou zůstává, zda byl nákrčník skutečně nošen v i reálném životě. V podstatě není archeologického dokladu o tom, zda jedinec, do jehož hrobu byl uložen nákrčník, jej skutečně nosil, či šlo o jakýsi „pohřební dar“ ze strany blízkých. Tato myšlenka je sice málo pravděpodobná, ale nízký výskyt nákrčníků by ji mohl podněcovat.

10 Vyhodnocení dat

V této kapitole se věnuji rozboru nashromážděných primárních dat, která byla využita k tvorbě databáze a následujícím rozborů. Použitá data byla převážně čerpána z dostupných databází, například ze Státního archeologického seznamu (SAS), Archeologické databáze Čech, či Databáze Národního muzea (DNM). Současně byla data extrahována i z odborné literatury.

10. 1 Nálezový kontext laténských nákrčníků

Jedním z prvních důležitých aspektů při sumarizaci dat nákrčníků byl jejich nálezový kontext. Lze sledovat naprostou převahu laténských nákrčníků nalezených v kontextu kostrových hrobů. Z celkového počtu 110 artefaktů, je pro tento kontext doloženo 79 kusů (71, 82%). V blíže neurčeném kontextu hrobů, lze zaznamenat 7 kusů. Mezi náhodné nálezy spadají pouze 3 nákrčníky, mezi kterými je i zlatý torques z Oplot na Podbořansku. V kontextu depotu je znám pouze jediný nákrčník (taktéž zlatý) nalezený v Podmoklech na Rokycansku. Ze sídlištního kontextu pochází 1 nákrčník z Němčic nad Hanou na Prostějovsku. Ve dvou případech je kontext nálezu neznámý a pro 17 nákrčníků nemáme kontext dohledatelný.

10. 2 Datace nákrčníků

Během sumarizace dat se lze setkat s velmi rozličnou datací nákrčníků. Mnohdy jsou stupně periody LT uváděny velmi obšírně (např. LT B- D) a působí tak nepřesně. Touto zmínkou však nehodlám dataci nákrčníků zpochybňovat, ale pokládám za důležité na tuto problematiku upozornit. Skoro u poloviny

artefaktů pak přesná datace chybí a setkáváme se pouze s uvedením periody LT. Pokud vezmeme v potaz jednotlivé nákrčníky, u kterých jsou stupně uvedeny, nejhojněji bude zastoupeno obecně období LT B, tedy starší latén. Co se týče mladších období, jednoznačně spadá do LT C 8 nákrčníků a s možností přesahu do LT D snad jen 3.

10. 3 Rozměry nákrčníků

Ačkoliv informace o rozměrech jednotlivých nákrčníků byly mnohdy obtížně dohledatelné, pokusila jsem se o jejich záznam. Tloušťku těla se podařilo zaznamenat pouze u 17- ti nákrčníků a mezi nejčastější rozměr patří 5 mm. Největší tloušťka těla byla zjištěna u dutého nákrčníku z Roudnice nad Labem na Litoměřicku, která činí 9 mm. Dalším zjišťovaným rozměrem byl minimální průměr, který byl zjištěn u 66 artefaktů, v rozmezí od 61 mm do 270 mm. Zde bych ráda upozornila na diskutabilnost obou rozměrů, neboť v praxi by takovéto nákrčníky byly nenositelné. V případě nákrčníku s nejmenším minimálním průměrem se jedná o pouhý nález zlomku šperku, tudíž se lze domnívat, že jde o chybný údaj. Pochybný se může zdát i případ nákrčníku s největším minimálním průměrem. I zde se mohla vyskytnout chyba v dokumentaci, protože jinak by se jednalo o šperk abnormálně velký ve vztahu k ostatním. Dalším vysvětlením by mohlo být, že se nejednalo o šperk skutečně nositelný. Nejčastějším rozměrem minimálního průměru je 130 mm a je znám u šesti artefaktů. Rozměr maximálního průměru byl dohledatelný u 41 nákrčníků v rozmezí od 112 mm do 177 mm. Nejvíce častým rozměrem maximálního průměru je 135 mm, vyskytuje se u 4 nákrčníků. Považuji za nutné zmínit, že poměr chybějících rozměrů k nalezeným je velký a nejpravděpodobnějším vysvětlením je chybná, či zanedbaná dokumentace nálezů nebo nemožnost výpočtu rozměrů z fragmentů a zlomků artefaktů.

10. 4 Úprava těla a zakončení

Hladká úprava těla nákrčníků je nejvíce zastoupenou skupinou v databázi. Jedná se o 60 artefaktů. Dále se na našem území vyskytují nákrčníky, jejichž úprava těla je méně častá (tordování, či rytí) nebo na našem území ojedinělá. Mezi nálezy s unikátní úpravou těla patří hladký osmiboký nákrčník z Peček (okr. Kolín), článkovitý nákrčník s terčíky z Žižkova (hl. m. Praha), dále kroucený nákrčník ze dvou drátků z Nehvizd (Praha- Východ), či nález z Obrnic na Mostecku s rytým tělem a girlandou.

Zakončení nákrčníků u nás nejpočetněji zastupují nákrčníky s pečetítky. Jejich počet z celkového stavu činí 62 kusů (56,36%). V tomto případě se jedná o obecné pečetítkové zakončení, ale registrujeme zde určité nuance. Vyskytují se zde například pečetítka rytá, dutá, plastická, pečetítka se západkou, či pseudopečetítková. Další druhy zakončení nákrčníků jsou méně zastoupena. Pro příklad lze jmenovat zakončení diskovité, vývalky, kónické, rovné, s očkem a záponou a jiné. V případě 28 nákrčníků, nebyly informace o jejich zakončení dohledatelné.

10. 5 Stav dochování a materiál

Stav úplného dochování nákrčníků je ve vztahu k jejich celkovému počtu poměrně četný. Jedná se asi o 75 artefaktů. 14 nákrčníků se dochovalo ve zlomcích a 2 se dochovaly deformované. U zbylých nákrčníků nebyl stav dochování jistý nebo dohledatelný.

Nejvíce užívaným materiálem pro výrobu nákrčníků byl jednoznačně bronz, který je zastoupen u 101 artefaktů (91,82%). Železné nákrčníky jsou

pouze 3 a zlaté 2. Ve čtyřech případech se nepodařilo materiál dohledat, ale s největší pravděpodobností se bude jednat o bronz.

10. 6 Nákrčníky a kruhové šperky

Sledování výskytu kruhových šperků společně s nákrčníky je v této práci uvedeno z důvodu garnitur pohřebních výbav na keltských pohřebištích 4.- 3. století př. n . l. v Čechách. Uplatnitelná je pro tento případ garnitura 200, kde se vyskytují pohřby s nánožníky, početným kruhovým šperkem jako jsou nákrčníky, náramky, nápažníky a prsteny. Společně s nimi se vyskytují spony a opasky s kovovými součástmi. Pro garnitury 200 je věk žen odhadován od 13/15 až do cca 60 let (Waldhauser 2001, 91).

Většina laténských nákrčníků, zejména v hrobových kontextech, se vyskytuje společně s dalšími kruhovými šperky. Nejhojněji zastoupena je situace, kdy se společně s nákrčníkem vyskytuje kovový náramek. Jedná se o 47 případů. Přítomnost kovových kruhů byla zjištěna u 25 nákrčníků a v případě nánožníků se jedná o 18 případů. V případě dalších kruhových šperků se jedná o velmi malý výskyt. Přítomnost prstenů je známa pouze v sedmi případech. Zajímavostí je, že prsteny se v každém případě vyskytují společně s nákrčníky za přítomnosti náramků. Jen ve dvou případech můžeme zaznamenat přítomnost nápažníků.

Výraznou koncentraci kruhových šperků s nákrčníkem můžeme zaznamenat v případě kostrového hrobu v k. ú. Stehlčeves na Kladensku. Zde byla zjištěna přítomnost náramku, nápažníku, nánožníku a kovového kruhu. Dalším případem je kostrový hrob v k. ú. Těchobuzice na Litoměřicku, kde se nachází společně s nákrčníkem náramek, nánožník, kovový kruh a prsten. Stejná situace je i v případě kostrového hrobu v k. ú. Stránce na Mostecku.

Mimo kruhových šperků lze sledovat i přítomnost spon (ačkoliv nepatří do kategorie kruhových šperků), nejčastěji společně s náramky. Z celkového

počtu bylo zjištěno 32 případů výskytu železných spon. Velmi ojediněle se jeví přítomnost skleněného náramku, která byla zjištěna pouze ve dvou případech.

11 Analogie na Slovensku

Výskyt laténských nákrčníků převážně v ženských kostrových hrobech je pro celoevropský kontext vzácný. Jako analogie se jeví situace na Slovensku, kde se laténské nákrčníky v mužských hrobech nevyskytují nebo jen velmi zřídka (Zachar 1987, 25). Jako příklad lze uvést výzkum keltských pohřebišť na jihozápadním Slovensku. První lokalitou byl Horný Jatov- Trnovec nad Váhom. Zde bylo přezkoumáno 40 laténských hrobů, z nichž ve třech byly zjištěny nákrčníky. V případě hrobů č. 232 a 233 se jedná pouze o fragmenty torquesů, v hrobě č. 234 byl nalezen bronzový tyčinkovitý nákrčník (Benadík et al 1957, 124). Další zkoumanou lokalitou je Hurbanovo- Abadomb, kde byl celkový počet zkoumaných hrobů 18. Hrob č. 1 obsahoval bronzový nákrčník nezvyklého půlměsícovitého tvaru a maximálním průměrem 124mm a hrobě č. 3 byl nalezen železný nákrčník s kulovitým zakončením (Benadík et al 1957, 130). Další dva nákrčníky byly objeveny na pohřebišti Hurbanovo- Bacherov v hrobech č. 10 a 12. V obou případech se jedná o bronz a pečetičkové zakončení (Benadík et al 1957, 134). Poslední lokalitou s výskytem zájmových artefaktů bylo pohřebiště Kamenín, kde bylo odkryto celkem 13 hrobů. První nákrčník se vyskytoval v hrobě č. 18 a měl pečetičkové zakončení. Další dva nezdobené železné nákrčníky byly nalezeny v hrobech č. 11 a 19 (Benadík et al 1957, 146). Na pohřebišti Kamenín ještě uváděna přítomnost nákrčníku v hrobě č. 12, ale v tomto případě se jedná spíše o náhrdelník, či řetízek.

Asi u poloviny výše zmíněných hrobů bylo antropologicky určeno, že se jedná o jedince ženského pohlaví. Zbylé hroby však nenasvědčují, že by se

jednalo o pohřby mužů. S přihlédnutím k pohřebním výbavám se jeví jako spíše ženské.

12 Souhrn a závěr

Problematice výskytu nákrčníků doby laténské na našem území nebyla a není věnována příliš velká pozornost. Nákrční kruhy nejsou z hlediska archeologického bádání žádnou novinkou z keltského světa. Tyto šperky můžeme registrovat již od eneolitu, kdy začala být užívána měď. Ačkoliv výskyt těchto šperků není ve středoevropském kontextu nijak zvlášť početný, objevují se nákrční kruhy drátovitého typu i u nás (Podborský 2004, 187). V následujících obdobích se podoba i tvar nákrčníků začaly markantněji lišit. Nálezové kontexty těchto šperků v době bronzové a halštatské nebyly na našem území nijak specifické. Početně se vyskytovaly v depotech, mohylách, kostrových i žárových hrobech, méně již v sídlištních kontextech. Až v průběhu doby laténské se stává nákrčník svým převážným výskytem v ženských kostrových hrobech neobvyklým. Tento fenomén se diametrálně rozchází nejen s antickými prameny, ale i laténskými výtvarnými díly a projevem. Torques se převážně objevoval jako charakteristická součást „mužského světa“. To je důvod, proč se nákrčníky stávají významově „špatně uchopitelnou“ součástí hrobové výbavy. Jejich přítomnost značí cosi významného, ale blíže nespecifikovaného.

Důležitým aspektem pro tuto práci bylo i chronologicko- typologické rozlišení laténských nákrčníků. V některých případech se vyskytují různé analogie v celoevropském kontextu a některé z nich mohou poukázat na hypotézu ohledně exogamie a následné odůvodnění výskytu zájmových artefaktů na území České republiky.

V rámci této bakalářské práce bylo nutné nashromáždit, co nejvíce informací ohledně lokalit s nákrčníky na našem území. Celkový počet 110

nákrčníků (ze 79 katastrů) ve své databázi považují s velkou pravděpodobností za kompletní, ačkoliv některé jsou z hlediska absence mnohých informací diskutabilní. V desáté kapitole, která je analýze primárních dat věnována se zmiňují o nejčastějších typech nákrčníků a jejich rozměrech. Též jsou zde rozebírány převažující nálezové kontexty a četnost „doprovázejících“ artefaktů, v tomto případě kruhových šperků, které se mnohdy vyskytují společně s nákrčními kruhy.

Nashromážděná data poukazují na fakt, že laténské nákrčníky se nutně nemusejí vyskytovat v bohatě vybavených hrobech (tzv. bohatých žen). Tato hypotéza sice platí pro některé nálezové situace, avšak nevysvětluje případy nákrčníků, které se vyskytují bez dalších šperků. S přihlédnutím na takzvané garnitury je totiž nákrčník přítomen na našem území v mnoha případech bez ostatních šperků, které by mohly dané garnitury indikovat. Otázkou je, zda ostatní šperky, zejména kruhové, skutečně v kostrových hrobech nebyly fyzicky přítomny, či je jejich absence způsobena nedostatečnou, či mylnou dokumentací.

V deváté kapitole zmiňují další možné hypotézy o společenském významu nositelek nákrčního šperku. Faktickým problémem však je, že většina těchto hypotéz funguje vždy jen na některých případech nálezů, ale stále nemáme dost archeologického materiálu a informací aby byly komplexně aplikovatelné.

Ačkoliv by se sebraná data mohla zdát jako dostačující, jsou schopna poskytnout potřebné informace převážně o způsobu výskytu nákrčníků a jejich vlastnostech. Provázáním studia těchto dat společně s dalšími písemnými prameny a zdroji se jeví pro řešení zájmové problematiky jen jako částečně uspokojivé. Společenský význam laténských nositelů (nositelek) nákrčníků se sice pro určité hypotézy přiklání, avšak žádná z těchto hypotéz se nejeví jako jednoznačná a fungující pro nálezovou situaci na našem území.

13 Použitá literatura a zdroje

Bauerová, A. 1996: Keltové v Čechách. Praha.

Benadík, B.- Vlček, E.- Ambros, C. 1957: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava.

Bujna, J. et al. 1990: Šperk a súčasti odevu 1. Terminológia archeologickej hmotnej kultúry na Slovensku 1. Nitra: Archeologický ústav SAV.

Cordie- Hackenberg et al 2007: Poklady keltských žen: doteky naší minulosti : 6. století př. Kr. - 1. století po Kr. : Národní muzeum Praha.

Čižmář, M.- Kolníková, E. 2006: Němčice- obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Archeologické rozhledy 58, 261- 283.

Dubský, B. 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

Filip, J. 1995 : Keltská civilizace a její dědictví. Praha.

Fridrichová, M.- Koutecký, D. 1980: Bylanský kostrový hrob z Prahy- Suchdola, Archeologické rozhledy 32, 501- 511.

Matiegka, J. 1896: Nálezy laténské ze severozápadních Čech, Památky archeologické 17, str.273-284.

Mauduit, J. 1979: Keltové, české vydání. Praha.

Megaw, M. R.-Megaw, J.V.S, 1998: The Stone Head from Mšecké Žehrovice: An Essay On The Human Head In Early Celtic Art, In:

Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. KAR ZČU, Plzeň, 2010.

Novotný, B. et al. 1986: Enyklopédia archeologie. Bratislava.

Podborský, V. 2004: Nové nálezy kovových nákrčníků v hrobech z doby bronzové na Moravě a jejich význam, in: Bátor, J. – Furmánek, F. - Veliačik, L. (eds.), Einflüsse und Kontakte alteuropaischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70.Geburstag, Nitra, 185-198.

Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.

Rybová, A. - Soudský, B. 1962: Libenice. Keltská svatyně ve středních Čechách. Praha

Sedláčková, H. – Walhauser, J. 1987: Laténská pohřebiště ve středním Polabí, okr. Nymburk – Latenezeitliche Grabfelder in dem mittleren Elbegebiet, Bez.Nymburk, Památky archeologické 78, str.134-204.

Tauber, J. 2011: Nákrčníky doby bronzové a železné v Čechách a na Moravě. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň.

Venclová, N. 2002: Druidové, archeologie a historie, Památky archeologické 93, str. 153-172.

Venclová, N. et al. 2008: Archeologie pravěkých Čech: Doba halštatská. Praha.

Venclová, N., Mšecké Žehrovice in Bohemia: Archaeological background to Celtic hero 3rd-2nd cent. B.C., Sceaux: Kronos, str. 282-292.

Vitali, D. 2008: Poklady starobylých civilizací: Keltové, české vydání. Praha

Vlčková, J. 2002: Encyklopedie keltské mytologie. Praha.

Waldhauser, J. 1999: Jak se kopou keltské hroby- Laténská pohřebiště ze 4.-3. století v Čechách. Praha.

Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.

Zachar, L. 1987: Keltské umenie na Slovensku. Bratislava.

Zmíněné antické písemné prameny

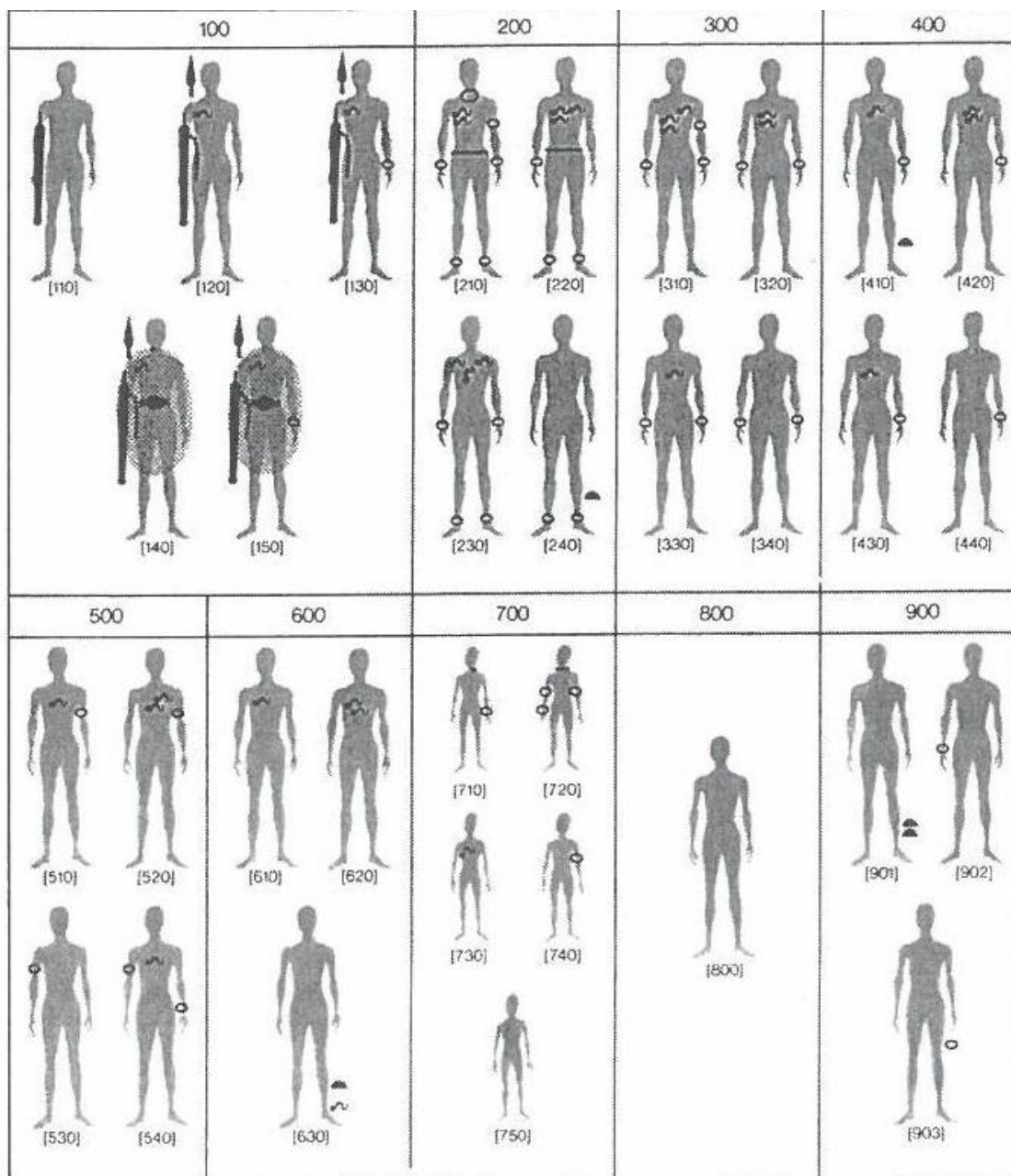
Caesar (100-44 př. n. l.): Zápisky o válce galské.

Polybios z Megalopole (okolo 200-120 př. n. l.)

14 Summary

This bachelor thesis deals with the study and issues of the La- Tène period torques found in the Czech Republic. The central theme of this study is the social status of their bearers. In the Czech Republic we found the La- Tène torques predominantly with in the Burian components, rarely as part of hoards or in settlement components. Regarding the occurrence of artefacts in the monitored grave goods, it is clear that they are mainly female individuals graves, this is compared with the European context. Concerning the significance of the artefacts themselves and the social status of their bearers there are various hypotheses, but some of them are not sufficiently scientifically substantiated. Many of them talk about the uniqueness of indirectly specified individuals. In my work I deal with some hypotheses and try to summarize the current knowledge and evidence of the social status of the torques bearers. My bachelor thesis is based primarily on the published work, such as specialized publications and academic journals. Some iconographic sources were also used. To collect the primary data, I used the publically accessible databases.

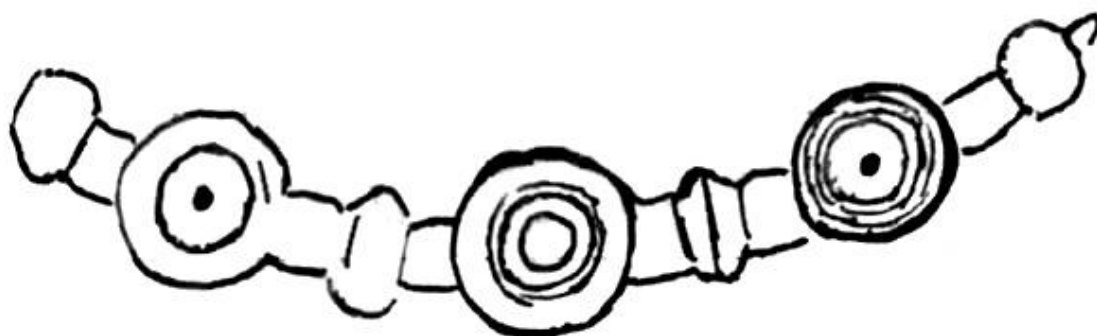
15 Obrazová příloha

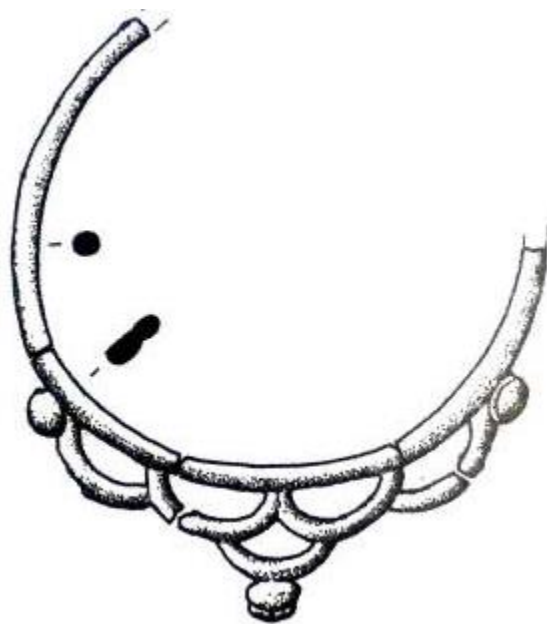
Obr. 1: Garnitury pohřebních výbav na keltských pohřebištích v období 4.- 3. st. př. n. l. v Čechách (Zdroj: Waldhauser 1999, 220).

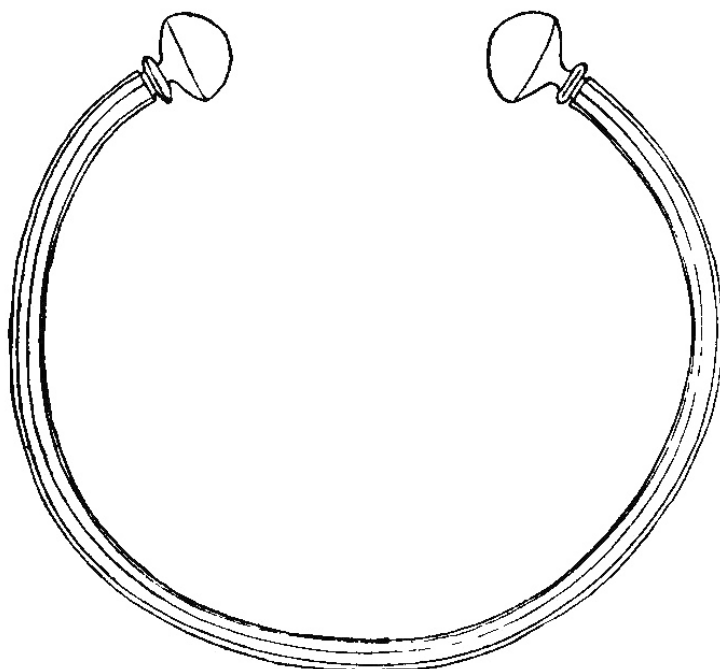
Obr. 2: Keltský stříbrný nákrčník (se železným jádrem), Trichtingen, Württemberg (Zdroj: Podborský 2006, 375).

Obr. 3: Diskovitý nákrčník s terčíky z Prahy-Žižkova (zdroj: NM -Invč.52560).

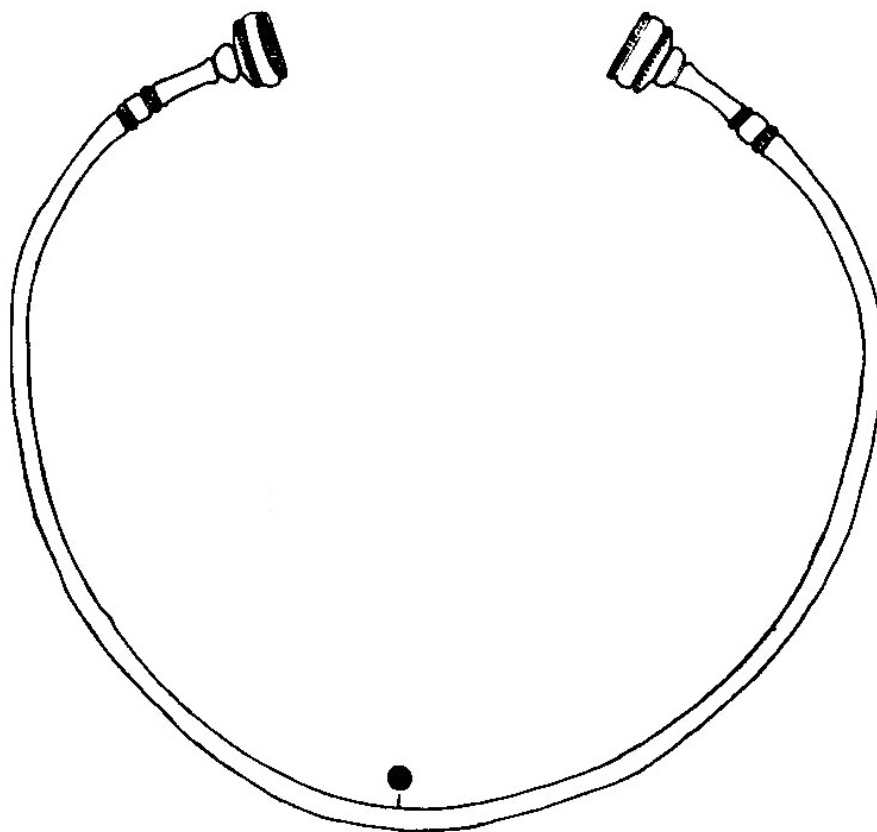
Obr. 4: Nákrčník s prolamovanými nálitky, import z Horního Porýní (zdroj: Venclová 2008, 111).

Obr. 5: Nákrčník s osmibokým tělem a zakončeným vývalky k. ú.Pečky (zdroj: Sedláčková-Waldhauser 1987, 150).

Obr. 6: Detail pečetítkového zakončení neúplného zlatého nákrčníku z lokality Kněžice- Oploty, okr. Louny (zdroj: Vitali 2008, 83)

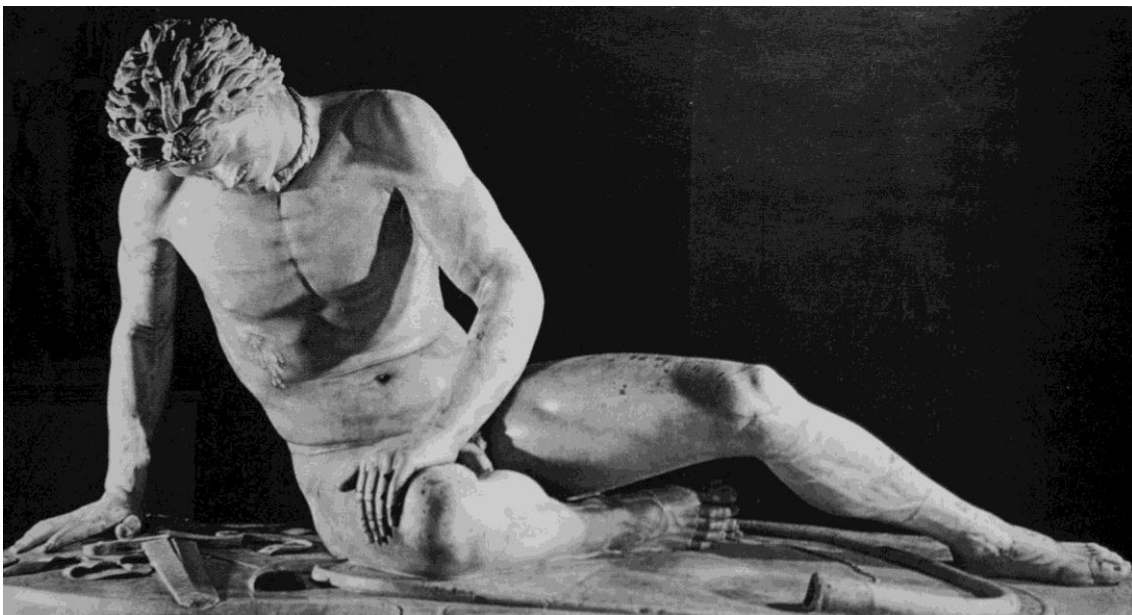
Obr. 7: Laténský nákrčník s hladkým tělem s členěnými vývalky a zakončenými pečetítky z k. ú. Křinec-Zábrdovice (zdroj: Sedláčková-Waldhauser 1987, 146).

Obr. 8: Kamenná hlava „keltského bojovníka“ ze Mšeckých Žehrovic (zdroj: Bauerová 2004).

Obr. 9: Soška boha s nákrčníkem a kančím emblémem, Euffigneix- Francie (zdroj: Filip 1995, obr. příloha XVIII.)

Obr. 10: Socha „umírajícího Gala“ s nákrčníkem (zdroj: Bauerová 2004)

Obr. 11: Reliéfní busta na závaží, Manching (zdroj: Podborský 2006, 354).

Obr. 12: Skulptura „hráče na lyru“ s torquesem, uváděna i jako zpodobení boha Apollóna, z Paule ve Francii (zdroj: Podborský 2006, 354).

Obr. 13: Bronzová dutá soška boha (Cernunna), či héra z Bouray v pařížské oblasti (zdroj: Filip 1995, obr. příloha XVII.)

Obr. 14: Vyobrazení ženy s nákrčníkem na tzv. kotlíku z Gundestrupu, Dánsko (zdroj: Vitali 2008, 193).